

standigheden zwoegende arbeiders met zijn agitatorisch woord het geloof – ja waarlijk: het geloof – gewekt in een betere toekomst, in een menswaardig bestaan. Eerst samen, daarna in conflict met Domela Nieuwenhuis, had hij aan de ‘verworpenen der aarde’ politiek zelfbewustzijn geschonken. Tot aan zijn dood (1930) bleven zij hem trouw. Maar de trouw zelf aan de man die voor ‘november ’18’ verantwoordelijk gesteld werd, droeg er toe bij dat zij in een politiek isolement gedreven werden, dat vele tegenstanders maar al te graag bestendigden. Die zagen in de stoeten die op de 1ste mei achter de rode vanen demonstreerden, de *vaterlandslose Gesellen* waarvan Wilhelm II eens smalend gerept had met betrekking tot de Duitse socialisten.

De regering ging voorzorgsmaatregelen nemen, wettelijke en feitelijke. De wettelijke bleven beperkt tot een aanvulling van het Wetboek van Strafrecht waarbij elke, ook de afgebroken, voorbereiding van een aanslag op regering en staatsvorm strafbaar gesteld werd; het begrip ‘voorbereiding’ werd veel ruimer dan vroeger geïnterpreteerd; ook zou elke opruiing tot ‘gewelddadig optreden tegen de openbare orde’ voortaan gestraft worden. De behandeling van het wetsontwerp leidde tot een parlementair debat van ongekende felheid, maar op 8 juni 1920 werd een algemene proteststaking tegen deze ‘anti-revolutie-wet’ een deerlijk fiasco. ‘Reële betekenis is van de wet niet uitgegaan’ en ‘de bestrijders van hun kant hebben van de mug een olifant gemaakt’, zo oordeelde Oud – een kwart eeuw later.¹

Naast de wettelijke maatregelen de feitelijke.

De Bijzondere Vrijwillige Landstorm, uit geoefende militairen bestaande, werd, tegelijk met de uit ongeoeffenden geformeerde burgerwachten, uitgebreid; de eerste telde begin 1921 meer dan 46 000 leden.² Die leden waren, behalve in de gewone landstormkorpsen, ingedeeld in een korps motor-dienst, een korps vaartuigendienst, een korps spoorwegdienst, een korps luchtwachtdienst. Dat laatste korps zou alleen in geval van oorlog in actie komen; de andere waren bestemd voor het waarborgen van de binnenlandse veiligheid, waarbij aan optreden gedacht werd niet alleen zo zich ooit november ’18 zou herhalen, maar ook bij massale stakingen: de vrijwilligers van de Landstorm moesten dan het verkeer in stand houden.

Voor het onderhouden van de verbindingen in geval van binnenlandse onlusten – men nam aan dat het normale telefoonnet dan onbruikbaar, althans niet volledig bruikbaar zou zijn – liet de regering een net van radiozenders en -ontvangers bouwen dat in 1920 de hoofdstad, alle provinciale hoofdsteden en bovendien Rotterdam, Amersfoort, Enschede en Breda

¹ A.v., p. 191. ² *Als 't moet*, p. 165.